
УДК 811.161.2:06.373

УКРАЇНСЬКА НЕОЛОГІЯ

Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П.

Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі:

Монографія. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.

Упродовж двох останніх десятиріч під впливом зовнішньо- і внутрішньомовних чинників у лексиці і словотворенні української мови відбуваються досі не знані зміни, потужні динамічні процеси, що потребують глибокого, вдумливого дослідження, осмислення їх з погляду нормативності, відповідності традиціям і усталеним зразкам українського словотворення, потребам мовної практики українського суспільства в умовах його демократизації та світової глобалізації. Саме ці процеси спонукали українських мовознавців спочатку лексикографічно опрацювати різні типи лексичних інновацій, передусім нових запозичень та новотворів, неологізмів з різних функціонально-стильових різновидів української мови, тобто зафіксувати їх у словниках і словничках, у яких ставили перед собою, як слушно наголошує Є.А.Карпіловська, суто збиральницьке завдання. У них накопичували фактологічну базу для розгортання лінгвістичних досліджень інноваційних процесів, зокрема процесів фонетичної, словотвірної та граматичної адаптації неозапозичень, їхнього освоєння українською літературною мовою і входження до нормативного українського лексикону. Паралельно зі створенням дослідницької бази деякі лінгвісти у своїх дисертаційних працях робили перші спроби теоретично осмислити нові явища та процеси в українській лексиці і словотворенні (Г.М. Віняр, Т.А. Коць, Д.В. Мазурик, О.А. Стишов, І.М. Кочан, Ж.В. Колоїз, А.М. Нелюба та ін.). Від цих праць за багатьма ознаками відрізняється монографія Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської та Л.П. Кислюк “Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі”, що побачила світ 2008 року.

© К.Г. ГОРОДЕНСЬКА, 2009

ISSN 1682-3540. Українська мова, 2009, № 3

137

Із-поміж найважливіших відзначимо п'ять: 1) широта охоплення лексичних інновацій, унікальність джерельної бази, бо вона спирається на реєстри новітніх словників новотворів, виданих в Україні від 2000 року, комп'ютерний фонд лексико-словотвірних інновацій, який укладають співробітники відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім.О.О. Потебні НАН України, Морфемно-словотвірний фонд обсягом понад 170 тисяч одиниць, словники іншомовної лексики, власну картотеку неолексем Л.П. Кислюк, створену на основі українськомовної періодики 1991–2006 рр. та інші джерела; 2) наявність чіткої лінгвістичної концепції аналізу лексичних інновацій, яку засвідчує запропонована низка засадничих понять і термінів неології та неографії: зокрема, обґрунтовано вживання термінів *лексична інновація*, *неолексема* і *неологізм* як абсолютних синонімів, запропоновано критерії поділу лексичних інновацій на новотвори, неозапозичення та неосемантизми, розмежовано неозапозичення й іншомовні вкраплення, чи варваризми, виокремлено такі поняття неології, як морфемні та словотвірні інновації, визначено критерії відмежування неоформанта від неоморфеми, з'ясовано обсяг поняття неосемантизм на тлі раніше вживаних понять і термінів; 3) тісний зв'язок аналізу процесів номінації зі словотворенням; 4) послідовне прив'язування лексичних інновацій до функціонально-стильових різновидів української мови, надання лексикону публіцистики визначальної ролі у формуванні нових лексичних і словотвірних норм; 5) визначення “соціальних перспектив” нових слів і значень. Цю працю з української неології вирізняє ще й те, що її створили досвідчені дериватологи та лексикологи, високопрофесійні фахівці з інформаційних технологій, які, на протигагу іншим авторам — дисертантам, докторантам, у згаданих концептуальних координатах багато літ поспіль досліджують динамічні процеси в лексиці та словотворенні української мови, мають незаперечні, уже апробовані теоретичні здобутки, що ґрунтуються на реальному, досить широкому, не всім доступному чи відомому фактичному матеріалі. Вони випрацювали досконалий методико-процедурний апарат вивчення лексико-словотвірних інновацій, побудований на ретельному обстеженні зафіксованих у різних джерелах одиниць, на вдумливому, виваженому їх аналізі. Саме це забезпечило об'єктивність узагальнень про нові тенденції в розвитку українського лексикону та словотворення на тлі світової та національної соціодинаміки в останні двоє десятиліть.

Вражає широта, багатоплановість проблематики рецензованої монографії. У ній розв'язано комплекс актуальних, непростих теоретичних питань, що стосуються поповнення та оновлення словникового складу української мови. Серед них — питання адаптації (транслітерування, транскрибування, калькування, вкрапленнь тощо) нових запозичень, їхнього граматичного та фонетичного пристосування до мови-сприймача, взаємодії з українськими відповідниками, утворен-

ня варіантних і синонімічних номінацій, поповнення складу морфемних та словотвірних інновацій (неоморфем і неоформантів), розбудова наявних і створення нових кореневих та словотвірних гнізд з вершинами-неолексемами, запозиченими основами та лексикалізованими абрєвіатурами, освоєння нових одиниць різними підсистемами української мови.

Докладно проаналізовано способи протидії тиску чужомовних одиниць на лексичну та словотвірну підсистему української мови, що видається нині досить актуальним. До них віднесено калькування, адаптацію та гібридні утворення. Констатовано, що наприкінці ХХ ст. українська мова, як і багато інших мов світу, зазнає найбільшого впливу з боку англійської мови та її американського варіанту передусім через Інтернет, засоби масової інформації та рекламу, а також з боку французької, німецької, італійської, російської, китайської, корейської та інших мов, проте лише в певних тематичних групах.

Цікаві спостереження за вживанням графічних варіантів неолексем, які іноді порушують узвичаєну графіку слів української літературної мови, та за причинами, що їх породжують. На основі цих спостережень зроблено висновок про тимчасовий характер графічної варіантності і формування виразної тенденції до надання переваги адаптованим простим лексемам на зразок *піар*, *онлайн* та ін.

Висловлено думку, що деякі варіанти (дублети) зумовлені недосконалістю української орфографії, відсутністю єдиних традицій у передаванні певних звуків, звукосполук тощо (автор Л.П. Кислюк). Справді, у передаванні слів іншомовного походження український правопис непослідовний, бо він значною мірою зорієнтований на російську традицію. Проте сьогодні уже не зазнає такого тиску, як раніше. Тому розбіжності в написанні нових лексем зумовлені не так відсутністю традиції чи правила, як неврахуванням певного правила чинного правописного кодексу. Ідеться, зокрема, про ігнорування правила так званої “дев’ятки”, що спричинило неправильні написання *тінейджер* (замість правильного *тинейджер*), *месідж* (замість *месидж*), *бодібілдер* (замість *бодибілдер*), *бодібілдинг* (замість *бодибілдинг*), *рїмейк* (замість *римейк*) та ін. Вважаю, що немає підстав такі неправильні передавання неолексем кваліфікувати як правописні варіанти, тому що їх породжує людський чинник, а не об’єктивний розвиток української мови. Або: усупереч особливості звукового ладу української мови, суть якої полягає в тому, що їй не властиве зіяння, редактори деяких газетно-журнальних видань уживають неолексеми *інаугурація*, *уотергейт*, *медіа* та інші замість органічних для неї *інавгурація*, *вотергейт*, *медія*. Цілком підтримую слушну думку Л.П. Кислюк про надання переваги варіантам, адаптованим до фонетичної та граматичної підсистем української літературної мови, а не тим, що деформують ці підсистеми.

У проблематиці монографії, як уже було відзначено, чільне місце відведене дослідженню словотвірного потенціалу запозичень і слово-

твірної активності неозапозичень зокрема (підрозділи II.3 та II.12). Це цілком логічно, адже за ним установлюють ступені освоєння їх словотвірною та лексичною підсистемами, глибину входження таких одиниць до української мови. Визначено найбільші за своїм складом, найпотужніші словотвірні гнізда з вершинами-неолексемами *інтернет*, *бізнес*, *медіа*, *тіар*, проаналізовано їхню здатність утворювати гібридні похідні одиниці, на основі якої встановлено ступені освоєння їх українською мовою кінця XX – початку XXI століть. У цих гніздах подано вичерпний склад дериватів, правильно розташовано їх у словотвірних ланцюжках за похідністю. Зважаючи на матеріали словотвірних гнізд, можна було б докладніше проаналізувати задекларовану авторами тезу про позитивний і негативний вплив запозичень на мову-сприймача, а саме: які нові деривати заповнили потрібні номінативні лакуни чи поповнили синонімічні ряди, а які дублюють питомі одиниці іншомовними, тобто є надлишковими, а які навіть деформують традиції українського словотворення. Прикладом деструктивного впливу англійської мови на українську багато дослідників сьогодні вважає складні утворення з двох іменників, перший з яких має атрибутивне значення, оскільки вони обмежують прикметникове словотворення та прикметникове (спеціалізоване) вираження ознаки. Ідеться про такі деривати, як *бізнес-інтереси* (замість *бізнесові інтереси*), *медіа-стиль* (замість *медійний стиль*), *тіар-прорив* (замість *тіарівський прорив*), *інтернет-видання* (замість *інтернетівське видання*) тощо.

Досить важливі, оперті на конкретний новий матеріал спостереження за лексичним поповненням наявних кореневих і словотвірних гнізд, за перетворенням кореневих гнізд у словотвірні, за використанням іншомовних основ у ролі вершин таких гнізд залежно від їхньої фіналі. Безсумнівне теоретичне і прикладне значення має інформація про формування нових словотвірних гнізд від неозапозичень, нових аброснов, лексикалізованих абревіатур та інших одиниць (автор Н.Ф. Клименко). Ці спостереження засвідчують складні, на нашу думку, іноді навіть деструктивні процеси в сучасній українській живомовній стихії. Вони спонукають дослідників до подальшого критичнішого осмислення новотворів з погляду перспективи використання їх як у книжному, так і в загальномовному вжитку.

Аналіз лексичних та словотвірних інновацій уможливив створення проекту (автор Є.А.Карпіловська) укладання неологічних словників різних типів, що, безперечно, на часі, оскільки неолексеми та неосполуки через невідповідність лексичним або словотвірним нормам не потрапляють до реєстрів нових нормативних словників української мови. Підтримуючи подальше укладання диференційних неологічних словників пояснювального типу, авторка обґрунтовує потребу в створенні комплексних, або інтегральних, словників, які “подаватимуть серії слів, об’єднаних спільною ознакою новизни”, словників, які започатковують якісно новий етап в опрацюванні нової лексики (стор. 108). Окреслено можливий набір комплексів, що

ґрунтуються на інтегральних ознаках форми нових слів. Цікавий і другий тип інтегральних неологічних словників, названих ідеографічними, або тематичними, у яких нові лексеми будуть об'єднані в певні поняттєві групи та поля за наявністю спільних компонентів в їхній семантичній структурі. Вони сприятимуть пізнанню закономірностей формування сучасної українськомовної картини світу, з'ясуванню принципів мовної категоризації нових понять чи їхніх нових аспектів (стор. 121).

Запропоновані типи неологічних словників цікаві як з лексикографічного, так і з прикладного погляду. І щонайважливіше — вони формують концептуальні засади неологічної лексикографії, чи неографії.

До монографії додано довідковий апарат: індекс нових слів (4203 одиниці), не засвідчених у реєстрах загальнономовних словників радянської доби, виданих до 1991 року; джерела ілюстративного матеріалу, використані словники та наукова література. Крім чітких і змістовних резюме російською та англійською мовами, які завершують монографію, потрібні також загальні висновки, у яких були б узагальнені проаналізовані інноваційні процеси в українському лексиконі та словотворенні, визначені нові тенденції в його поповненні та оновленні, подані основні настанови та рекомендації щодо використання нових одиниць відповідно до норм української літературної мови.

Оцінюючи монографію “Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі” Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської та Л.П. Кислюк загалом, відзначимо її актуальність та новаторство, об'єктивність зроблених узагальнень, їхню важливість для теорії запозичень, номінації та деривації. Вона є етапною працею з української неології та неографії, у якій вперше на безпрецедентно залученому до аналізу фактичному матеріалі досліджено динамічні процеси в лексиці та словотворенні української мови в безпосередньому зв'язку з динамікою суспільно-політичного, економічного, наукового й культурного життя незалежної України та з процесами світової глобалізації. Це, образно кажучи, панорама лексичної і словотвірної підсистем української мови, яка зафіксувала їхній складний розвиток в принципово нових умовах за останні 20 років.

Катерина Городенська (м. Київ)

Kateryna Horodenska

UKRAINIAN NEOLOGY

(Book review on: Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : Монографія. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.)